

References

1. Dremliuha, M. M. (2002) Kinematohrafichnyi dyskurs psykhoanalizu [PhD Thesis], Kyiv. [in Ukrainian]
2. Dremliuha, M. M. (2000) Psykhoanaliz yak metodolohichne pidgruntia suchasnykh kinoznavchykh poshukiv [Psychoanalysis as a Methodological Ground for Modern Cinema Studies]. Kinoosvita v Ukraini [Cinema Studies in Ukraine]. Kyiv : Akademiia mystetstv Ukrainy, pp. 65–68.
3. Kinilli, T. (2017) Spysok Shyndlera [Schindler's List]. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia. [in Ukrainian]
4. Shak, T. F. (2010) Muzyka v strukture mediateksta [Music in mediatext structure]. [PhD Thesis], Krasnodar. [in Russian]

УДК 821.111-31Д. Л. 09

Н. Ю. Проскуріна, О. М. Кравець

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Міфологічна символіка в діалогії Д. Лессінг «Маара і Данн»

Проскуріна Н. Ю., Кравець О. М. Міфологічна символіка в діалогії Д. Лессінг «Маара і Данн». У статті розглянуто діалогію англійської письменниці Д. Лессінг «Маара і Данн». Романи «Маара і Данн» (1999), «Повість про генерала Данна, дочку Маари, Гріота та сніжного пса» (2005) виділяються з поміж творчості письменниці своїм підкреслено фантастичним характером. Антиутопія, дія якої перенесена у далеке майбутнє повістує про життя людства після невідомої катастрофи на території континенту Африка. В результаті радикальних змін, рівень розвитку суспільства радикально знизився і в порівнянні із минулими поколіннями людство відстає у розвитку на століття і навіть тисячоліття. Через брак сакральних знань людство, що зазнало кризи має вирішити чи обрати новий шлях, відкинувши досвід прашурів, чи відродити майже втрачені знання минулого. Художній світ діалогії виявляє присутність міфологічного контексту. Простір та атрибутика романів просочені сакральним змістом. Метою статті є дослідження функціонування міфологічної символіки в означених текстах. Зокрема ключовими напрямками є дослідження колористики «світу речей» і простору діалогії. Серед бінарних кольорових пар, що репрезентують контраст між опозиціями живий (життя) / мертвий (смерть), північ / південь, представлено протиставлення чорного/червоного, чорного/білого, жовтого/синього кольорів. Досліджено також функціонування в тексті солярної міфосимволіки, вивчено функціонування символіки води та водного простору. В статті проаналізовано взаємозв'язок кольорової гами із комплексом ініціації.

Ключові слова: Доріс Лессінг, діалогія, роман «Маара і Данн», міфосимволіка, колористика, неоміфологізм.

Проскуріна Н. Ю., Кравець О. М. Мифологическая символика в диалогии Д. Лессинг «Маара и Данн». В статье рассматривается диалогия английской писательницы Д. Лессинг «Маара и Данн». Романы «Маара и Данн» (1999), «Повесть о генерале Данная, дочь Маар, Гриот и снежного пса» (2005) выделяются из числа творчества писательницы своим подчеркнuto фантастическим характером. Антиутопия, действие которой перенесено в далекое будущее повествует о жизни человечества после неизвестной катастрофы на территории континента Африка. Художественный мир диалогии обнаруживает присутствие мифологического контекста. Пространство и атрибутика романов пропитаны сакральным смыслом. Целью статьи является исследование функционирования мифологической символики в указанных текстах. В частности ключевыми направлениями являются исследование колористики «мира вещей» и пространства диалогии, солярная мифосимволика, изучение функционирования символики воды и водного пространства. В статье исследована взаимосвязь цветовой гаммы с комплексом инициации.

Ключевые слова: Дорис Лессинг, диалогия, роман «Маара и Данн», мифосимволика, колористика, неомифологізм.

Proskurina N., Kravets O. Mythological symbolism in D. Lessing's dilogy «Mara and Dann». The article discovers the dilogy, written by one of the most famous feminist writers of the 20-21th centuries. The D. Lessing's novels «Mara and Dann» (1999), «The Story of General Dann, Mara's Daughter, Griot and Snow Dog» (2005) stand out of writer's artistic world. The fantastic nature of the novels is emphasized. The antiutopia action is postponed to the distant future. The novels reveal the peculiarities of mankind's life after an unknown catastrophe on the continent of Africa. As a result of radical changes, the society became degraded. The evolution level was reduced so far that humankind in comparison with modern generation had fallen behind in development for centuries and even millennia. Due to lack of sacral knowledge about the world humanity had to go through another crisis. The question whether to choose a new way of development or to restore almost lost knowledge of ancestors is arised. The art world of dilody reveals the presence of the mythological context. The space and attributes of the novels are saturated with a sacred content. The purpose of the article is to study the functioning of mythological symbols in the given texts. In particular, the key areas are the color study of the "world of things". The particular important role of colour binnary opposition is described. Among the colour opposition there are such pairs as black-red, white-red, yellow-blue, which represent the contrast between the life/living and death/dead, the North and South and so on. The article also studies the space of dilogy, the solar mythosymbolics. The thesis put an emphasis on the study of the water symbolism. The article investigates the interconnection between the color gamma and the initiation complex.

Key words: Doris Lessing, dilogy, novel, color symbolism, mythological images, mythological symbolism, neomythogism.

Ім'я Д. Лессінг давно увійшло до канонів класики феміністичного роману і постмодернізму зокрема. Постає письменниці, її творчий шлях та манера письма стали підставою для порівняння з такими маститими персоналіями, як В. Вульф, С. де Бовуар. Д. Лессінг, досліджуючи досвід жінки, зазначає, що жіноча стать є Іншою навіть по відношенню до самої себе. Тому не дивно, що головним аспектом вивчення творчості авторки у зарубіжному літературознавстві є феміністичний підхід (М. Блум [1], Ш. Вілсон [6], М. Галін [2], Г. Грін [3], Л. Скотт [5], Ф. Перракіс [4]).

Науковий інтерес до літературної спадщини Д. Лессінг у вітчизняному літературознавстві виник порівняно нещодавно – з моменту отримання письменницею Нобелівської премії у 2007 році. У вітчизняному дискурсі творчість Д. Лессінг досліджувалась у незначній кількості дисертацій, статей, в яких виявляються різні підходи до вивчення таких романів як «Золотий Записник», «Марта Квест», «Грава співає», цикл романів «Діти насилля». Зокрема, феміністичний та психологічний підходи виявляються домінуючими напрямками вивчення творчого доробку авторки в працях таких вчених, як М. Горлач, Л. Мірошніченко, В. Савина, І. Шаповалова. Окремі дослідники вивчають художню манеру письма Д. Лессінг і відзначають вплив постмодернізму на творчість авторки. Українська дослідниця В. Крамар зазначає, що постмодерністська поетика творів Д. Лессінг виявляється на наративному рівні: «вільний синтаксис, прості короткі речення, підкреслена суб'єктивність модерністського мовлення, що проявляється у грі з компонентами актуального членування речення» [8:52].

Проте, аналіз значної кількості наукових праць дозволяє зробити висновок, що поза увагою дослідників і досі залишаються романи письменниці «Маара і Данн», «Повість про генерала Данна, дочку Маари, Гріота та сніжного пса». Аналіз міфологічних аспектів означених творів поглибить розуміння специфіки художнього світу творів Д. Лессінг і визначить перспективи вивчення сучасної англійської літератури, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Міфологічне підґрунтя у творах Д. Лессінг обумовлює насиченість романного простору речами та атрибутикою, що просочені сакральними змістами, отже мета статті – виявити особливості міфологічної символіки, що функціонує в художньому просторі діалогії «Маара і Данн».

Романи «Маара і Данн», «Повість про генерала Данна, дочку Маари, Гріота та сніжного пса» належать до пізнього періоду творчості авторки і являють собою приклад антиутопії: романні дії перенесені у далеке постапокаліптичне майбутнє та території материка Африка, назва якого з часом

змінилася на Іфрик. За висловом Д. Лессінг, «роман являє собою спробу уявити, що станеться, коли лід рушить на південь і життя повинне буде відступити до екватора і південніше» [9:8]. Авторка інтерпретує класичний сюжет казок: поневір'яння двох сирот, брата і сестри, Данна і Маари у пошуках кращого життя. Оскільки цивілізація потерпіла крах і суспільство повернулося до первісного ладу, предметам давнини: одягу, архітектурі, книгам, винаходам минулого, що дісталися у спадок від прашурів надається магічне, містичне значення. Предмети побуту минулого стають артефактами, в архітектурні пам'ятки – місцем паломництва мешканців континенту.

У діалогії «Маара і Данн» символічними виявляються предмети одягу персонажів та їхня кольорова гама. У міфологічній традиції одяг виконує важливу функцію: це покриття людського тіла для захисту від зовнішньої дії, оберіг від чужого злого впливу, а також ознака соціального статусу власника. Тож, зміна одягу означає символічний перехід власника до нового стану і набуття певного соціального статусу.

Головна героїня романів Д. Лессінг, Маара, впродовж довгого часу носить туніку коричневого кольору, що дісталась їй у спадок від минулих поколінь. Цю туніку неможливо ні пошкодити, ні розірвати, ні «зносити». У міфологічному світосприйнятті коричневий колір є кольором ґрунту, осені, смутку, кольором землі, бруду і осіннього листя, що містить у собі ідею розпаду, смерті. У християнській традиції символіка коричневого кольору пов'язується із димом та попелом, з вогнем та дияволом (Содом та Гоморра) [7:127]. Крім того, шкіряне вбрання в біблійській символіці – знак гріхопадіння людства. Одяг без швів символізує у християнстві страждання Христові [12:350].

«Маара звернула увагу, що коричневий одяг скельних людей здавався різнобарвним. Іноді він відбивав сріблом, кидав кольорові або білясті відблиски, на деяких одяг виглядав мало не чорним. Перевішив погляд на свій власний одяг, дівчинка помітила, що і її туніка в складках здається майже чорною» [9:52].

Маара та її брат, після втечі з рідної домівки, де вони мали привілейований статус принца та принцеси, повинні перевдягнутися в дешеве вбрання. Разом із втратою королівства вони позбуваються і соціального статусу і тепер мають переховуватися та забути не тільки власне походження, коріння, а й навіть, власні імена. Відповідно, зміна одягу також свідчить про зміну статусу: незмінний, «вічний», одяг був атрибутом рабів, господарі ж надавали перевагу легким матеріалам та тканинам, що були ознакою високого статусу їх володарів, символом приналежності до королівської сім'ї.

Ненависть Маари до власного вбрання поступово зростає, оскільки вона відчуває себе рабинєю, яка повністю належить до простору Скального селища, окраїни, що колись було місцем для вигнанців, а тепер стало притулком для біженців. Таким чином, одяг головної героїні виявляється одночасно її в'язницею та порятунком – при дезертирстві з армії Маара вдягає свою стару туніку, щоб бути менш помітною на тлі пустелі. До того ж, за цей одяг, довговічність якого була в пошані у покупців, Маара вимінює їжу та гроші.

Однак, коли героїня залишає Скальне селище, вона відразу знімає з себе хламиду, яку носила багато років. Таким чином, вона позбувається своєї зовнішньої рабської атрибутики, що зумовлює її поступовий перехід до нового статусу: «Змінивши одяг, Маара відчула, що всьому старому прийшов кінець, що починається нове життя» [9:188].

У другій частині діалогії два кольори хламид постають ознакою приналежності до якоїсь із двох ворогуючих армій: армії Данна або армії Кайри. Підлеглі Данна у хламидах червоного кольору прибувають до Центра, щоб приєднатися до армії прославленого генерала, оскільки їхньою спільною метою є пошуки шляху до сакрального простору, де вони б мали краще життя.

Ватага злочинців та втікачів — дезертирів Кайри, колишньої коханки Данна, що має намір скинути його з трону, вбрана у чорне. Протиставлення «червоного–чорного» кольорів відображає суть «конфлікту» двох сторін: червоний асоціюється із вітальними характеристиками, кров'ю, владою, силою, могутністю, а чорний – зі смертю, занепадом, підступністю.

Данн суворо забороняє своїм солдатам та послідовникам вживати мак чи будь-які інші наркотичні або алкогольні напої, бо за років юнацтва був наркозалежним. Почесне право носити червону хламиду потрібно було заслужити, тоді як Кайра приймала до своїх рядів усіх, хто був готовий за мізерну плату виконувати її накази. Щоб тримати цю ватагу під контролем, вона заохочує воїнів вживати алкоголь так курити опіум. Навіть власну дочку Рею вона не обмежує у доступі до наркотичних речовин.

Технічні прилади пращурів поволі розвалюються на частини, адже людей, які здатні розібратися, як вони працюють, все менше. «Рештки» чудернацьких машин стають об'єктом поклоніння. Наприклад, літак, що колись розбився в пустелі, перетворився на місце паломництва людей – за повір'ям місцевих мешканців, боги спустились на ньому на землю: «Святиною була давня машина з невідомого нині металу, яка уціліла після безлічі негараздів, що випали на її долю, включаючи і падіння з неба. Вважалося, що боги спустились в Іфрік на цій машині. Рештки двох з

цих богів, що укладені в осячені скрині, зберігалися в машині і понині [9:341].

Монети, речі повсякденного вжитку, одяг, тобто «світ речей» – все, що вдалося зберегти з давніх часів цінується набагато більше за сучасні аналоги.

Найбільше предметів давнини було зібрано в музеї Центру, міста на півночі, що колись було столицею всього материка. Однак, як і все місто, він поволі занепадає. Експонати, що були там представлені є лише примітивними копіями копій, «симулякрами», що підкреслюють нікчемне існування сучасних поколінь у порівнянні із буттям пращурів. Справжнім скарбом є підземна бібліотека Центра, у якій зберігаються усі книги континенту, що вдалося врятувати та переписати.

Кольоровий спектр також характеризує художній простір діалогії і набуває значущості по мірі просування головних персонажів з півдня на північ. Для зображення півдня, що потерпає від посухи, простору Скального селища, Маджабу та Хелопсу застосовуються: інфернальні відтінки буро-коричневого, іржавого, блідо-жовтого, сірого, чорного та червоного. Подекуди зустрічаються спалахи яскравих кольорів: зеленого, синього, рожевого – давніх фресок та одягу тощо.

Внаслідок глобального зледеніння на півночі континенту сформувався інший тип клімату: менш посушливий, ніж на півдні, з сильними опадами та підвищеною вологістю. Тож, кольорова гама півночі сильно відрізняється від півдня. З'являються відтінки зеленого, синього, сніжно-білого, кольору річкової твані.

Англо-американський антрополог В. Тернер у ході практичних досліджень з'ясував, що в первісному суспільстві найбільш вагомими вважалися три основні кольори: червоний, чорний та білий. На думку вченого, в них сконцентровано увесь психофізичний досвід поколінь [10:80], завдяки чому здійснювалась «класифікація» довкілля. За визначенням вченого, ці кольори утілюють тілесний досвід індивіда, інші назви відтінків є лише похідними від основних слів. [11:26]. Кольорова символіка тісно пов'язана із ритуалами ініціації: червоний постає як кольором хвороби, відьомства, так і символом сили та здоров'я. Чорний колір, окрім негативних конотацій «хвороба», «страждання», «смерть», «нечисте» асоціюється також із коханням, шлюбом. Білий колір пов'язується із чистотою, благом, владою, традиційністю, відкритістю та прозорістю.

Функціонування солярної міфосимволіки в тексті діалогії постає «двоїстим». Традиційно образ сонця розглядається як життєдайне світило, джерело тепла, що символізує божественну творчу енергію. Колористичними корелятами сонячного світла постають жовтий, червоний, помаранчевий, білий.

Міфологічна семантика жовтого кольору є амбівалентною. З одного боку, це колір сили, мудрості, могутності, влади та інтуїції. Жовтий колір є символом золота, багатства, розкоші. З другого, блідо-жовтий колір утілює почуття заздрості, хвороби, агресії. Блідо-жовті шати пов'язують зі зрадою, підступністю, називаючи цей відтінок кольором Іуди [7:86]. Жовтий колір також співвідноситься із потойбічним світом, поживклим листям, смутком.

На початку першого роману сонце зображується нищівним світилом, від якого немає порятунку. Палюче сонце асоціюється із образом «вічної пустелі». Хронотоп, у якому функціонує образ нищівного сонячного світила, виявляє ознаки «розтягнення»/«ущільнення» часу.

Додатковими корелятами сонячного світла є білий (червоний) та помаранчевий кольори. Білий колір постає кольором невинності, чистоти. Білий колір також є символом святості. Шати світлого кольору є священними одяганнями у християнстві. Однак, цей колір має і негативну семантику. Білий є поєднанням усіх кольорів спектру, тобто може трактуватися таким, що не має власного кольору. На сході білий є кольором старості, занепаду, смутку, також біле вбрання вдягають під час трауру.

Кольоровим корелятом сонячного світла другої частини роману є саме білий, холодний колір. У просторі півночі, що скута вічним льодом та мерзлотою, світить холодне біле байдуже сонце.

Важливим елементом символічного виміру діалогії також є символіка води, що тісно пов'язана з категорією сакрального, оскільки вода у міфологічній традиції – один із першоелементів, що створили світ. У словниках міфосимволіки води безмежного океану порівнюють із хаосом. У романах Д. Лессінг з плином води порівнюється життєвий час героїв роману. Вода одночасно являє собою і життєдайне начало, і постає уособленням зла, смерті, потойбічного світу. Саме нестача води «формує» хронотоп роману: в посушливих топосах час зупиняється або сильно пришвидшується (сюжетний перебіг подій роману впродовж п'яти років вкладається в межі одного розділу); простір залежно від наявності водних джерел «сакралізується».

Окрім солярних символів, що відтворюють стан героїв, додатковими міфологічними маркерами виявляються колористичні кореляти сонячного світла: блідо — жовтий, жовтий, помаранчевий, червоний кольори. Південна частина континенту страждає від засухи, міста поступово заносить піском, а населення поволі вмирає. Часовий вимір у посушливій місцевості півдня виявляє ознаки «розтягнення»/«ущільнення».

Отже, у романах Д. Лессінг «Маара і Данн»,

«Повість про генерала Данна, дочку Маари, Гріота та сніжного пса» предмети давнини, архітектура міст, що характеризують романний простір, виявляються символічними. В залежності від якості простору (сакральний / профанований, «живий» / «мертвий»), його подано в тексті романів за допомогою кольорових опозицій: червоний – чорний (життя – влада та смерть), блідо – жовтий – білий (протиставлення півдня і півночі), жовтий – зелений – синій (інфернальність – вітальність або посуха – повінь).

Образ сонця, сонячного світла у міфологічній традиції має амбівалентну семантику. З одного боку, сонце, що несе тепло, асоціюється із народженням, сприймається як живильне джерело для усього суцього на землі, символізує божественну творчу енергію, уособлює знання, істину. З другого боку, солярна символіка може втілювати і негативну семантику, асоціюватися із палючим і нищівним світилом, що співвідноситься із потойбіччям і небуттям. У художньому контексті діалогії Д. Лессінг відчуття безчасся пов'язане із міфологічними образами «вічного» сонця, «нескінченної» пустелі тощо.

Символічне значення кольорів також змінюється впродовж тексту, що пояснюється суттєвою різницею кліматичних умов, що притаманні романному простору півдня та півночі. Відтінки синього, блакитного на півдні є синонімом (уособленням) життя, води, вічності, мудрості, кольором неба. На півночі синій колір «трансформується», набуваючи характеристик, що пов'язані із невідомим та небезпечним.

Одяг та його кольорова гама набувають особливої значущості в тексті діалогії. Вбрання, його забарвлення, є відображенням статусу власника, зміна одягу означає перехід до «якісно» нового стану, «переродження». Колористика, що притаманна повсякденному вбранню персонажів, втілюється в пастельних відтінках світло-коричневого, блідо-жовтого, тощо. За допомогою протиставлення різних кольорів спектру «розкривається» втілення комплексу ініціації. Бінарні опозиції «життя – смерть» знаходять свій вияв у «протистоянні» червоного та чорного кольорів.

Предмети побуту, давні винаходи, книги, що дісталися сучасникам у спадок від пращурів, набувають сакрального значення. «Світ речей» давнини набуває магічних властивостей, окремі речі стають об'єктом поклоніння.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні сучасних творів англо-американських письменників, в текстах яких виявляються неоміфологічні риси.

Література

1. Bloom H. Bloom's Modern Critical Views : Doris Lessing / Harold Bloom. — New York : Chelsea House Publishers, 2003. — 274 p.
2. Galin M. Between East and West: Sufism in the Novels of Doris Lessing / Müge Galin. — New York : New York Press, 1997. — 280 p.
3. Greene G. Changing the Story: Feminist Fiction and the Tradition / Gayle Greene. — Michigan : The University of Michigan Press, 1991. — 302 p.
4. Perrakis P. Touring Lessing's Fictional World / Phyllis Perrakis // Science Fiction Studies. — 1992. — Vol. 19. — Iss. 56. — P. 95 — 99.
5. Scott L. Similarities Between Virginia Woolf and Doris Lessing [Електронний ресурс]. / L. Scott // Deep South. — 1997. — Vol. 3. No. 2. Режим доступу до видання: <http://www.otago.ac.nz/deepsouth/vol3no2/scott.html>.
6. Whilson S. R. Storytelling in Lessing's Mara and Dann and Other Texts / S. R. Whilson // Women's Utopian and Dystopian Fiction / — Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013. — P. 23 — 30.
7. Бидерман Г. Энциклопедия символов / Бидерман Г. Пер. с нем. / Общ.ред. и предисл. Свенцицкой И. С. — М.: Республика, 1996. — 335 с.
8. Крамар В. Б. Постмодерністська поетика творів Джона Апдайка і Доріс Лессінг / В. Б. Крамар // Видання ЧДУ ім. Петра Могили. — Видання Філологія. Літературознавство — 2011. — №164, вип.152. — С. 50 — 53.
9. Лессинг Д. Маара і Данн: [роман] / Д. Лессинг ; [пер. с англ. Ю. Балаяна]. — СПб.: Амфора. ТИД Амфора, 2008. — 463 с.
10. Тернер В. У. Символ и ритуал. Сост. В. А. Бейлис и автор предисл. / В. У. Тернер — М. Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1983. — 277 с.
11. Тернер В. У. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу). / В. У. Тернер — Семиотика и искусствометрия. М., 1972.
12. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Е. Я. Шейнина. — М. 2001. — 592 с.

References

1. Bloom, H. (2003) Bloom's Modern Critical Views : Doris Lessing. New York : Chelsea House Publishers.
2. Galin, M. (1997) Between East and West: Sufism in the Novels of Doris Lessing. New York : New York Press.
3. Greene, G. (1991) Changing the Story: Feminist Fiction and the Tradition. Michigan: The University of Michigan Press.
4. Perrakis, P. (1992) Touring Lessing's Fictional World. Science Fiction Studies. Vol. 19
5. Scott, L. (1997) Similarities Between Virginia Woolf and Doris Lessing. Deep South. [Electronic journal], vol. 3., no. 2. Available at: <http://www.otago.ac.nz/deepsouth/vol3no2/scott.html> (accessed 23.04.2018)
6. Whilson, S. (2013) Storytelling in Lessing's Mara and Dann and Other Texts. Women's Utopian and Dystopian Fiction. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
7. Biderman, G. (1996) Entsiklopediya simvolov [Encyclopedia of symbols]. Moscow : Respublika. [in Russian]
8. Kramar, V. (2011) Postmodernistska poetyka tvoriv Dzhona Apdaika i Doris Lessing [John Appydayk and Doris Lessing's Postmodern poetry]. Vydannia Filolohiia. Literaturoznavstvo [The Philological Edition. Literary criticism, 2011]. Vol. 164, no. 152, 50–53. [in Ukrainian]
9. Lessing, D. (2008) Maara i Dann: [roman] [Mara and Dann: [novel]. SPb.: Amfora. [in Ukrainian].
10. Terner, V. U. (1983) Simvol i ritual [Symbol and ritual]. Moscow : Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturyi izdatelstva «Nauka». [in Russian]
11. Terner, V. U. (1972) Problema tsetvovoy klassifikatsii v primitivnyih kulturah (na materiale rituala ndembu) [The problem of color classification in primitive cultures (on the material of ritual Ndembu)]. Semiotika i iskusstvometriya [Semiotics and artometry]. Moscow. [in Russian]
12. Sheynina, E. Ya. (2001) Entsiklopediya simvolov [Encyclopedia of symbols]. Moscow. [in Russian]